

КОНСТИТУЦІЙНІ ОСНОВИ ГОСПОДАРСЬКОЇ ПРАВОСУБ'ЄКТНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ

ПОНЯТТЯ І СТРУКТУРА ГОСПОДАРСЬКО-ПРАВОВОГО ІНСТИТУТУ

УДК: 346.2

Грудницька С.М.,
кандидат юридичних наук,
професор, зав. сектором
відділу проблем модернізації
господарського законодавства
Інституту економіко-правових
досліджень НАН України,
м. Донецьк

Анотація: У статті розглянуто конституційні основи господарської правосуб'єктності підприємств, обґрунтовано інституційний підхід до права, на основі чого визначено поняття і структуру господарсько-правового інституту

Ключові слова: підприємство, господарська правосуб'єктність, конституційні основи, правовий інституційний підхід, господарсько-правовий інститут

У науці в даний час констатується факт нерозв'язаності й у той же час величезної соціальної значимості проблеми співвідношення права і закону. У правотворчій і правозастосовній діяльності державних органів домінуючими є ідеї єдності, неподільності права і закону, між правом і законом не проводиться ніякого розмежування, хоча на теоретичному рівні, у рамках теорії держави і права докладаються значні зусилля для відмежування права від «неправового закону». За словами М.Н. Марченко, автора підручника «Проблеми теорії держави і права» [1, 341-345], у даному випадку в вирішенні проблеми співвідношення права і закону зіштовхуються два підходи. Один з них орієнтований на те, що держава є єдиним і винятковим джерелом права (юридичний позитивізм). Інший ґрунтується на тому, що право як регулятор суспільних відносин вважається «щонайменше відносно незалежним від держави і закону чи навіть передре закону, наприклад, у якості надісторичного природного права чи в якості права суспільного, історично обумовленого, що народжується в об'єктивних суспільних відносинах» [цит. за: 2, 13]. Слід зазначити, що проблема співвідношення права і закону існувала практично завжди, з найдавніших часів, з тих пір, як з'явилося право. Розглядалася ця проблема багато разів у рамках і закордонного і вітчизняного права. Дана проблема, яка щораз постає перед дослідником, як тільки мова заходить про глибинне розуміння суті і призначення права, неодноразово була предметом гострих наукових дискусій. Однак у практичному плані ця проблема продовжує вважатися невирішеною.

Проте для вітчизняного права це питання уже вирішене, причому на вищому законодавчому рівні – у Конституції України – і науці залишилося лише розставити необхідні акценти, щоб полегшити правозастосування. Ця задача є важко вирішуваною в рамках пануючої методології юридичного позитивізму (нормативізму), однак цілком здійсненна в рамках перспективного напрямку правового інституціоналізму. Для цього є необхідні конституційні передумови.

Метою даної статті є аналіз конституційних основ господарської правосуб'єктності підприємств і обґрунтування інституціонального підходу до права, визначення поняття і структури господарсько-правового інституту.

У Конституції України, що визнає людину, його права і свободи найвищою

соціальною цінністю, закладений принцип «дозволено усе, що не заборонено», що припускає **сполучення публічного регулювання відносин і приватної саморегуляції** [див. 3, 3, 8, 21-23 і ін.]. Подібна норма міститься й у конституціях закордонних держав. Наприклад, у ст. 5 Декларації прав людини і громадянина від 26 серпня 1789 року, включеної як складова частина до Конституції Франції, проголошується, що «усе, що не заборонено законом, те дозволено» [4, 136]. Таке положення відповідає Загальній декларації прав людини (ООН, 1948 р.), яка передбачає, що кожний має право на соціальний і міжнародний порядок, при якому права і свободи людини можуть бути цілком здійснені, і при здійсненні своїх прав і свобод кожна людина повинна зазнавати тільки таких обмежень, що встановлені законом винятково з метою забезпечення належного визнання і поваги до прав і свобод інших і забезпечення справедливих вимог моралі, суспільного порядку і загального добробуту у демократичному суспільстві [5, ст. 28, 29].

Сполучення публічного регулювання і приватної саморегуляції визначає нове, соціологічне поняття права, відмінне від звичайно використовуваного поняття права в дусі юридичного позитивізму, чи нормативізму, відповідно до якого людина має лише ті права, якими їй наділяє об'єктивне право (закон) – «дозволено те, що прямо дозволено». Подібний висновок відповідає проголошеному Конституцією принципу верховенства права в значенні верховенства права над державою, яка несе «відповідальність перед Богом» (Преамбула Конституції України), де «Бог є джерело будь-якого права» [цит. за: 6, 279], сам Бог, за виразом Ейке фон Репгау, і є Право [6, 13]. Відповідно до Конституції Україна є правовою державою (ст.3), у якій визнається і діє принцип верховенства права (ст.8). У літературі зустрічається твердження про верховенство закону в правовій державі [7, 434]. Зрозуміло, значення закону не можна применшувати, але все-таки принцип, відповідно до якого жоден державний орган чи посадова особа, ніякі колектив, державна чи громадська організація, жодна людина, підприємство і т.д. не звільняються від обов'язку підкорятися закону, є принципом законності, але не верховенства закону, як це продовжують сприймати з часів тотальної державної влади частина вчених і практиків – прихильників догматичної юриспруденції.

Слід зазначити, що в підручниках по загальній теорії права і держави підкреслюється, що взаємодія закону і практики залежить від характеру правотворчого процесу в державі, і говорити про принциповий пріоритет однієї сторони права над іншою було б неправильно [8, 140-142]. У даному випадку авто-

ри виправдано ставлять під сумнів пріоритет закону над практикою, але одночасно заперечують пріоритет суб'єктивних прав і обов'язків у сучасних умовах, що не виправдано. По-перше, правотворчий процес у демократичній, соціальній, правовій державі передбачає участь громадян (індивідуальну чи колективну) в управлінні державними справами (ст.38 Конституції України). Крім того, він повинен передбачати узагальнення правозастосовної практики, що підтверджує вплив практики на законотворчість. Яскравим прикладом є концептуальне формування соціологічного підходу в праві, що відбувалося в другій половині ХІХ століття в рамках школи «вільного права» через те, що створені на той час норми права, розраховані на вільну конкуренцію, у нових умовах розвитку капіталізму перестали задовольняти потреби суспільного розвитку. Суди змушені були так інтерпретувати закони, що під видом тлумачення фактично встановлювалися нові норми. Звідси – теза «Право варто шукати не в нормах, а в самому житті» і уподібнення писаного закону судині, яку слід наповнити правом [8, 103-104].

Догматичний нормативістський підхід до регулювання відносин у господарській сфері запропонував нам Цивільний кодекс України, що вступив у дію з 1 січня 2004 року. У Господарському кодексі України (ст.5) закріплений у якості базового принцип оптимального сполучення ринкової саморегуляції економічних відносин суб'єктів господарювання і державного регулювання макроекономічних процесів, що став причиною суперечок прихильників повної ринкової саморегуляції, підтримуваних цивілістичною наукою, і законодавчих ініціатив по скасуванню Господарського кодексу України.

Як видно, скасування Господарського кодексу України на користь розробленого на міжнародні гранти ЦК України, який передбачає рівну приватну свободу громадян України, іноземних громадян і осіб без громадянства, розглядалося як ланка в ланцюгу дій, спрямованих на налагодження міжнародного співробітництва. У принципі позитивна тенденція налагодження міжнародного співробітництва, разом з тим, супроводжується невгамовним прагненням очистити вітчизняні правові інститути від публічно-правових норм, покликаних забезпечувати в процесі міжнародного співробітництва національні інтереси. Пропозиції по скасуванню Господарського кодексу продовжують звучати і зараз.

Нападки на ГК України проте не обгрунтовані, тому що принцип сполучення державного регулювання і саморегуляції відповідає Конституції України, і він закріплений у статті 5 ГК «Конституційна основа

правопорядку у сфері господарювання».

Відповідно до Конституції України Україна є демократичною, соціальною, правовою державою, у якій людина визнається найвищою соціальною цінністю, права і свободи людини і їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави (ст.3). У цих положеннях закріплюється верховенство закріплених у Конституції прав і свобод людини і громадянина перед іншими правами й обов'язками, установленими законом (перед законом).

Права громадян і їх об'єднань закріплені в розділі II Конституції України, що має вищу юридичну силу. Закони й інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України і повинні відповідати їй (ст.8). Усі люди вільні і рівні у своєму достоїнстві і правах (ст.21). Права і свободи людини і громадянина, закріплені Конституцією, не є вичерпними. Конституційні права і свободи гарантуються і не можуть бути скасовані. При прийнятті нових законів чи внесенні змін у діючі закони не допускається звуження змісту й обсягу існуючих прав і свобод (ст.22). Кожна людина має право на вільний розвиток своєї особистості, якщо при цьому не порушуються права і свободи інших людей, і має обов'язок перед суспільством, у якому забезпечується вільний і всебічний розвиток її особистості (ст.23 Конституції України). Це означає, що здійснення права кожного може бути обмежено законом тільки в інтересах захисту прав і свобод інших людей (про це, наприклад, говориться в ст.35 Конституції України). Тим самим гарантується баланс публічної влади і приватної свободи, чи баланс приватних і публічних прав. Так, з одного боку, право приватної власності непорушне (ст.41), з іншого, власність зобов'язує, власність не повинна використовуватися на шкоду людині і суспільству (ст.13).

Стаття 42 Конституції України гарантує право кожного на підприємницьку діяльність, не заборонену законом.

Правовий порядок в Україні ґрунтується на принципах, відповідно до яких ніхто не може бути примушений робити те, що не передбачено законодавством (ст.19).

У статті 5 ГК України «Конституційні основи правопорядку у сфері господарювання» передбачається, що правовий господарський порядок в Україні формується на основі оптимального сполучення ринкового саморегулювання економічних відносин суб'єктів господарювання і державного регулювання макроекономічних процесів, виходячи з конституційної вимоги відповідальності держави перед людиною за свою діяльність і визначення України як суверенної

і незалежної, демократичної, соціальної, правової держави. Це означає, що в правовому регулюванні у сфері господарювання не повинно бути крайнощів, тобто з одного боку, усунення держави від впливу на формування і здійснення економічних відносин, в іншого – невиправданого втручання органів держави в ці відносини. Вплив на економіку держава може здійснювати, головним чином, засобами регулювання макроекономічних процесів, а не дріб'язковою регламентацією діяльності підприємців, втручанням у їхні оперативні господарські відносини [9, 17]. Суб'єкти господарювання та інші учасники відносин у сфері господарювання здійснюють свою діяльність, дотримуючись вимог законодавства (ст.5). Загальними принципами господарювання в Україні є свобода підприємницької діяльності в межах, установлених законом; вільний рух капіталів, товарів і послуг на території України; обмеження державного регулювання економічних процесів, здійснюваного у зв'язку з необхідністю забезпечення соціальної спрямованості економіки, сумлінної конкуренції в підприємстві, екологічної захисту населення, захисту прав споживачів і безпеки суспільства і держави; заборона незаконного втручання органів державної влади й органів місцевого самоврядування, їхніх посадових осіб у господарські відносини, інші принципи, що забезпечують сполучення держрегулювання і саморегуляції, перераховані в ст.6 ГК України.

У Господарському кодексі реалізований конституційно-правовий підхід до регулювання суспільних відносин. Його установка на збалансування приватних і публічних прав покликана забезпечувати гарантовану ст.13 Конституції соціальну спрямованість економіки і забезпечувати захист прав усіх суб'єктів права власності і господарювання.

Україна опинилася в унікальній ситуації, коли норми одночасно прийнятих Господарського і Цивільного кодексів стали предметом критичного розгляду судами на предмет пріоритету того чи іншого підходу, і в процесі судового тлумачення права фактично установився пріоритет господарсько-правового підходу. Практика застосування конфліктуючих норм ЦК і ГК України органами незалежної судової державної влади, що при прийнятті рішень керуються не тільки законами, але і Конституцією України, норми якої є нормами прямої дії (ст.ст. 6, 8 Конституції України), показала, що багато норм ЦК не виправдані. Скасування всіх норм Господарського кодексу скопою без узагальнення судової практики означала б обмеження прав суб'єктів права власності і господарювання, підтверджених правосуддям.

Улюбленим прийомом цивілістів є маніпулювання

тематикою громадянського суспільства з уявленням про нього як сукупність фізичних осіб, наділених абсолютною свободою. Але по Конституції України наше громадянське суспільство – це народ України, організований у демократичну, соціальну, правову державу з верховенством права як гарантією прав і свобод кожного в умовах народного суверенітету.

У цілому в ГК України реалізований конституційно-правовий підхід до розуміння правосуб'єктності, і по заданому Конституцією України шляху потрібно йти вперед, удосконалюючись в реалізації її положень. «Троянським конем» виявиться ЦК України у випадку реалізації закладених у ньому ідей, і тому скасування ГК України неприпустиме. До речі сказати, «троянським конем», за образним виразом одного з німецьких юристів, стало закріплення досягнень німецької науки торгового права в першому Загальнонімецькому торговому кодексі 1861 р., але «троянським конем» не для німецького народу, який на майбутнє віддав пріоритет торговому кодексу, а для «справи кодифікації приватного права Німеччини» [10, 295].

Захистити від експериментів покликане соціологічне поняття права, що відповідає вимогам сучасності, також як і потребам на перспективу.

Відповідно до сучасних поглядів на правотворення, правове регулювання може бути представлено як державним регулюванням, так і регулюванням, здійснюваним безпосередніми адресатами права, тобто саморегуляцією. Виходить, об'єктивно існує область дії права, у якій юридичне нормування державою поведіння громадян, їхніх організацій не тільки не потрібне, але навіть і шкідливе. Це область саморегуляції, у якій дії (діяльність) людей хоча і мають правовий характер, але не пов'язані зі специфічною юридичною регламентацією і не мають потреби в ній. Такий висновок випливає із самої природи загальнодозвільного принципу організації правового життя цивілізованого ладу і відповідно із соціальної обумовленості права, яке завжди динамічніше від правотворчої діяльності держави [8, 133-134].

Положення Конституції України і міжнародних документів, що закріплюють принципи демократичної, соціальної, правової держави і верховенства права (верховенства індивідуальних і колективних прав людини і громадянина над державою) припускають існування не тільки інститутів державної влади, але і безлічі автономних центрів прийняття рішень на засадах самоврядування – безлічі центрів влади при верховній владі народу.

У СРСР уявлення про правові норми як норми,

що довільно складаються усередині великих чи малих соціальних груп, почало складатися в середині ХХ століття. Воно породжувало вимоги реформування правової системи [11, 243]. Антидогматичне розуміння правових явищ стало лейтмотивом нової концепції права [12, 398-399].

По суті, мова йшла про втілення в життя правового інституціоналізму, що супроводжувалось спором про сутність права і його поняття. Сформувалися вузький і широкий підходи до визначення права – з позицій, відповідно, нормативістської і соціологічної шкіл права.

З позицій юридичного позитивізму правосуб'єктність розглядається як така, що виражає особливі суспільні відносини між державою й особою, суспільні відносини оцінюються як формалізований зв'язок суб'єкта права з правопорядком (установленою державою ієрархічною системою норм), а суб'єкт права – як породження правопорядку, «штучний продукт творчості об'єктивного права» [13, 574] (не істота чи субстанція, а дана ззовні, створена волею правопорядку здатність» [14, 106] і т.д.). Виникають закономірні питання: якщо особа, іменована суб'єктом права, не в змозі визначати ні правопорядок, ні свою правоздатність, то чи можна її вважати таким, наскільки правомірне ототожнення суб'єкта права з учасником правовідносин чи носієм (власником) прав і обов'язків і т.п. [15, 109].

Відповіді на ці питання, так само як і на багато інших неможливо одержати з позицій юридичного позитивізму, що передбачає поняття права як «волі пануючого класу, зведеної в закон».

У запропонованому в рамках нормативістської школи права на зміну «вузьконормативному» визначенню права в розумінні права як єдності правової норми і правовідношення (в іншому трактуванні – як єдності правової норми, правовідношення і правосвідомості) [12, 387] також недооцінюється самостійне значення суб'єктивних прав у правовому житті. У т.зв. «широконормативному» підході правовідношення і пов'язане з ним суб'єктивне право (як і правосвідомість) виступають лише як акти реалізації і результат дії «правової норми».

У 80-і роки минулого століття в радянській науці в решті решт сформувалася нова, альтернативна концепція права. Як відзначається в спеціальній літературі, починаючи з другої половини 50-х років, у 60-і й особливо 70-80-і роки «вузьконормативний підхід», що ґрунтується на ототожненні права і законодавства, поступово утрачував своє значення і позиції. Помітно активізувався відхід від офіційного «праворозумін-

ня». Підсумки цього чітко проявилися на проведенню в 1979 році журналом «Радянська держава і право» засіданні «Круглого столу» по темі «Про розуміння радянського права», де в ході гострих дискусій велика група вчених (А.А.Гатинян, В.Г.Графський, В.Д.Зорькин, Р.З.Лівшиць, Л.С.Мамут, В.К.Мамутов, В.С.Нерсисянц, В.М.Сирих, В.А.Туманов, Г.Т.Чернобель) піддала критиці нормативне розуміння права і виступила з обґрунтуванням інших трактувань права (Радянська держава і право, 1979, №7-8) [12, 396, 398-399]. Інтерес до розрізнення права і закону помітно підсилювався в 90-і роки, коли стали можливими перші кроки у бік права і правової державності. В даний час ідеї правової держави одержали закріплення в Конституції України й інших пострадянських держав.

До сучасного етапу в протиположності нормативістському визначенню права сформувалося розуміння права, котре припускає не тільки юридичні норми, що містяться у законодавстві й інших джерелах, але і наявні (суб'єктивні) права суб'єктів, їхні правомочності. У першому випадку мова йде про право в об'єктивному змісті (об'єктивне право), у другому – про право в суб'єктивному змісті (суб'єктивне право), де суб'єктивне право це: 1) сукупність наявних прав суб'єктів права; 2) міра їх можливої поведінки чи масштаб свободи, що створює можливість діяти у своїх інтересах; 3) такі права і свободи, що офіційно визнані державою, захищаються й охороняються нею. Між об'єктивним і суб'єктивним правом існує тісний взаємозв'язок, органічна залежність і взаємодія. Тому варто говорити про дві сторони єдиного права, поза взаємодією яких не може існувати, втілюватися в життя зведена в закон воля [8, 140-142].

Дане вироблене юридичною наукою уявлення про право й одержало закріплення в Конституції України. Тим самим отримало реалізацію уявлення про право, що вироблялося не одне десятиліття.

Ці тенденції перегукувалися з розвитком теорії права за кордоном, де в ХХ столітті на протиположності юридичному позитивізму виникли альтернативні теорії. Визнаючи надзвичайно важливу роль держави в процесі створення і реалізації норм права, багато юристів проте виходили і виходять з того, що державна влада не є свобода робити що завгодно і як завгодно, «спираючись на силу», і що «найважливішим служінням загальному благу з боку державної влади є служіння праву» [16, 209]. Такої позиції, поряд з Петражицьким, дотримувався відомий французький юрист засновник теорії «солідаризму» («синдикалістської держави») Леон Дюгі. «Цілком можливо довести, – писав він, – що, крім свого створення державою, право має міцну основу, яка передує державі, підніма-

ється над останньою і, як таке, обов'язкове для неї». Держава, доводив Дюгі, повинна бути «підлеглою нормі права», що знаходить свій перший прояв у совісті людей, більш повне вираження в звичаї, у законі і своє здійсненні у фізичному примусі держави, що у такий спосіб виявляється нічим іншим, як силою, яка служить праву» [17, 3; 1, 337]. Загальноновизнана теза, відповідно до якої норма права є обов'язкове правило поведінки для усіх. Виникаючі при цьому суперечки стосуються найчастіше лише ступеня і характеру правового самообмеження держави». Усе питання в тім, резюмує М.Оріу, чи є таке самообмеження добровільним чи змушеним актом [18, 46]. Відповіді на дане питання пропонуються самі суперечливі: від твердження про те, що держава добровільно обмежує сама себе, до заяви, що вона змушена це робити під тиском з боку громадянського суспільства [1, 339].

Слід зазначити, що у вітчизняній і закордонній юридичній літературі неодноразово ставилася задача виробити придатне «на усі випадки життя» і «за усіх часів» загальне визначення поняття права. Відзначалося, зокрема, що «загальне визначення права, якщо воно правильно сформульоване, має ту безсумнівну теоретичну і практичну цінність, що воно орієнтує на головні і вирішальні ознаки, характерні для права взагалі» [19, 61]. Спроби подібного характеру робилися і неодноразово, разом з тим ця задача залишається однією з невирішених проблем теорії держави і права, у якій зберігається множинність, розрізненість і суперечливість визначень поняття права. Незважаючи на нові тенденції, у більшості визначень поняття права основна роль як і раніше приділяється нормам. У юридичному неопозитивізмі, яке прагне примирення із соціологічною теорією права, право стало охоплювати не тільки загальнообов'язкові норми, установлені державою, але і форми їх реалізації [12, 725-830]. Навіть тоді, коли право визначається не тільки в об'єктивному, але й у суб'єктивному змісті його намагаються звести до норми [1, 324]. Право, писав на початку минулого сторіччя Е.Н.Трубецької, варто розглядати 1) як сукупність норм, що надають, але разом з тим обмежують свободу особи і 2) як свобода, надана й обмежена нормами. Під правом в об'єктивному змісті, пояснював автор, «потрібно розуміти сукупність усіх юридичних норм», а під правом у суб'єктивному змісті «варто розуміти ту сферу зовнішньої свободи, що надається людській особистості нормами об'єктивного права» [20, 68,69]. Аналогічні визначення права, що акцентують увагу головним чином на правовій нормі чи сукупності норм, поряд з іншими визначеннями, зберігаються в трохи модернізованому виді і понині. Причому це стосується не тільки вітчизняного, але і закордонно-

го правознавства. Більшість визначень або взагалі не намагаються охопити трирівневу структуру правової системи (правові норми, правовідношення, правосвідомість), а обмежуються одним рівнем, описуючи право як однопорядкове явище. Найчастіше це нормативний рівень [1, 324].

Разом з тим, варто визнати, що відповідно до Конституції і міжнародних документів, основну роль у понятті права відіграють природні права і свободи людини, у той час як позитивно-правовим нормам приділяється допоміжна, упорядковуюча, систематизуюча роль. Тому, перефразуючи Е.Н.Трубецького, право варто розглядати: 1) як сукупність норм, що гарантують свободу суб'єктів права і 2) як свободу, гарантовану нормами права, що забороняють ті чи інші обмеження свободи.

Право не тільки дуже складне, багатобічне, але одночасно і багатопланове, багаторівневе явище [21, 7]. Це пояснюється різноманітним проявом в реальному житті сутності права, що є справедлива рівна свобода численних різноманітних суб'єктів права, яка полягає в їх природних правах і обов'язках і реалізована в позитивних індивідуальних і колективних приватних і публічних об'єктивних і суб'єктивних правах і обов'язках, що відповідають справедливим вимогам традиційної моралі, тобто природному праву (аморальні явища в позитивних нормах не є правовими).

Усі позначені види прав діалектично взаємозалежні і повинні розглядатися не як самодостатні категорії в їхньому протиставленні, а як сполучні і взаємопроникаючі категорії, де природні права мають базовий характер і проявляються в позитивних правах, що можуть бути індивідуальними чи колективними, об'єктивними (передбаченими законодавством) чи суб'єктивними (не забороненими законодавством), приватними (приналежними приватним особам) чи публічними (приналежним публічним структурам і посадовим особам). На можливі заперечення із приводу колективних прав слід зазначити, що в Україні колективні права гарантовані ст.36 Конституції України, що проголошує права людини і громадянина на об'єднання, також як і ст.22 і 23, які говорять, що права людини і громадянина не є вичерпними, і будь-які об'єднання (колективи), діяльність яких не порушує права і свободи інших, не можуть бути заборонені.

Примітно, що проблема співвідношення позитивного права і природного, а разом з тим спроби їх «сполучення» і визначення на їх основі загального, «синтезованого» поняття права займали розуми дослідників протягом ряду сторіч. Однак, за словами М.Н. Марченко, задовільної відповіді на питання типу: що таке право і чи можливе взагалі визначення

його загального поняття шляхом сполучення основних ознак позитивного і природного права, так і не було знайдено. Незважаючи на те, що багато положень природного права визнаються і закріплюються в конституціях, спроби визначення загального поняття права з опорою і посиланням на природне право в його сполученні з позитивним правом у вітчизняній і в закордонній літературі сприймаються не однозначно. Часто автори виходять з того, що «широке» праворозуміння, яке «вводить в правову теорію вже зжитий раніше дуалізм природного і позитивного права» є неправомірним, а самі спроби «сполучення» у загальному понятті права позитивного і природного неспроможні [22, 5]. При цьому одні автори відносяться до можливості визначення загального поняття права оптимістично, інші ж навпаки виходять з того, що «загальносвітове розуміння і визначення права практично неможливі» [1, 322, 323]. Інституціональний підхід до права дозволяє зняти побоювання і зупинитися на концептуальному визначенні права як багатогранної діалектичної категорії, що розвивається в міру більш-менш успішної реалізації природного права в позитивних індивідуальних і колективних, приватних і публічних, об'єктивних і суб'єктивних правах і кореспондуючих їм обов'язках, якість яких визначається ступенем їхньої відповідності справедливим вимогам традиційної моралі.

Конституційний перехід від юридичного позитивізму до правового інституціоналізму дозволяє позначити перспективу сходження від категорії юридичного інституту як сукупності норм до категорії правового інституту як сукупності встановлених правовими нормами об'єктивних і не заборонених законодавством суб'єктивних індивідуальних і колективних приватних і публічних прав і кореспондуючих їм обов'язків, що визначають формування системи правовідносин у тій чи іншій області чи сфері господарювання.

Слід зазначити конститууюче значення не тільки законодавства, але і договору у формуванні правових інститутів. У науковій літературі визнається, що договір є універсальним способом саморегуляції суспільних відносин. У соціологічному аспекті він є способом узгодження інтересів його учасників – суб'єктів приватного та/або публічного права. Визнання договору засобом індивідуального регулювання означає, що в механізмі соціального регулювання він виконує роль не тільки і не стільки юридичного факту, скільки поряд з нормою об'єктивного права виступає регулятором суб'єктивних прав і обов'язків.

Усе це свідчить на користь того, щоб договір (як нормативний, так і ні) визнавався джерелом права.

Такої думки дотримують М.Н. Марченко [23, 269] і інші фахівці, до яких приєднується автор.

Визнання договору джерелом права істотно розширює межі господарської правосуб'єктності і можливості системного дослідження її проблем.

Розподіл договорів на договори-норми і договори-угоди було проведено досить давно Ф.В.Тарановським [24, 191]. У сучасних дослідженнях межі «нормативного» і «індивідуального» договору стають розмитими.

Констатуємо очевидне, деякі автори, що займаються договірною проблематикою, вірно зазначають, що „вітчизняна юридична наука дотепер не виробила адекватного визначення нормативного договору» [25, 2]. Нормативні договори поділяють на договори публічно-правового чи приватно-правового характеру [26, 6], позначаючи т.зв. індивідуальні договори як «ненормативні», оскільки їхні договірні правила (умови) обов'язкові лише для учасників договору. В інших випадках нормативний договір розглядають як синонім «публічного» договору, при протиставленні його «приватному», «індивідуальному» договору [26, 3]. Коректність найменування «індивідуальний» договір викликає сумнів, оскільки, як вважає Б.И. Пугинський, воно створює враження укладення договору індивідом із самим собою [27, 161]. Не є вони і ненормативними, оскільки містять правила поведінки, обов'язкові для сторін, через що можуть розглядатися як приватні нормативні акти. Крім того, на його думку, неточним буде і поняття „приватно-правового» договору, оскільки воно співвідноситься зі сферою приватного права, залишаючи поза полем зору публічно-правову діяльність у різних сферах [27, 161].

У господарській практиці зустрічаються як нормативні договори загальної дії (положення установчих документів є загальнообов'язковими), так і договори, що мають обмежену (приватну) сферу дії, обумовлену в договорі (т.зв. рамкові договори, що встановлюють приватні правила укладання визначеної групи майбутніх договорів тощо). Сфера дії приватного нормативного договору визначається за аналогією з індивідуальним договором, до якого у вітчизняній і закордонній літературі застосовується термін «приватний» [26, 3; 27, 161; 28; 29; 30; 31 і ін.]. Тому за справедливим зауваженням Б.И.Пугинського, для позначення даного виду договору найбільш прийнятний термін «приватний договір» [27, 161].

Подібне поняття «приватного» знаходимо у І.А.Покровського як прийому юридичної децентралізації відносин, що припускають безліч центрів, які

самовизначаються, взаємодіючи на засадах координації [32, 44] й ін.

У подібному ключі на підставі Конституції України повинне тлумачитися поняття приватної сфери і приватної правосуб'єктності. Саме таке розуміння відповідає уявленню про загальне і часткове (приватне), де перше є системне ціле, а останнє – його структурною частиною (частинами) [33, 202-257]. І саме таке розуміння приватного права одержало відображення в тій нормі ЦК України, яка передбачає, що сторони можуть відступити від положень актів цивільного законодавства і врегулювати відносини на власний розсуд (абз.1 ч.3 ст.6 ЦК). Це, на перший погляд, нелогічне взаємовідношення договору і закону в корені своєму є вірним, оскільки за ідеєю стосується суто приватної сфери – сфери не урегульованих об'єктивним правом приватних відносин, яка відповідно до загальнодозвільного принципу правового регулювання є сферою повної саморегуляції.

У літературі на основі цієї норми вже сконструйовані базові моделі поведіння у сфері приватного права: 1) можливість сторін саморегулювати відносини, обмежившись визначенням ініціативних умов, тобто не передбачених законодавством чи передбачених без прямого застереження неможливості відступу від цих вимог; 2) можливість сторін відступити від саморегуляції і погодитися на регулювання договору імперативними розпорядженнями законодавства, хоча б вони і не містили в собі заборони відступу від їхнього змісту [34, 162]. На думку З.В.Ромовської, новий ЦК відсуває закон на друге місце, віддаючи перевагу договору, а положення актів цивільного законодавства трактуються як диспозитивні, крім випадків, коли обов'язковість для сторін цих актів впливає зі змісту чи суті відносин між сторонами [35, 42].

Зрозуміло, це не означає, що ці правила можна застосовувати до договору будь-якої галузевої приналежності. Ці справедливі положення поширюються на сферу особистих відносин, а також на сферу приватногосподарських відносин у випадку відсилання до актів цивільного законодавства в господарсько-правових нормах і в разі потреби за аналогією закону.

Варто погодитися з тією позицією, що Цивільний кодекс призначений для регулювання особистих відносин громадян [36]. ЦК України має обмежену сферу дії – предметом його регулювання є особисті немайнові і майнові відносини, засновані на юридичній рівності, вільному волевиявленні, майновій самостійності їх учасників (ст.1). Природно, що щодо особистої сфери віддається перевага рекомендаційному чи диспозитивному регулюванню. Це відповідає конституційним гарантіям прав і свобод особи. У

відповідності зі ст.23 Конституції кожна людина має право на розвиток своєї особистості, якщо при цьому не порушуються права і свободи інших людей, і має обов'язки перед суспільством, у якому забезпечується вільний і всебічний розвиток її особистості. У даній нормі чітко обкреслені межі особистої сфери. Через це не виправданими є претензії коментаторів ЦК на регулювання суспільних відносин у господарській сфері, що системно регулюються господарським законодавством, спрямованим на забезпечення гарантованої Конституцією України соціальної спрямованості економіки (ст.13).

Відповідно до закріпленого в Конституції України загальнодозвільного принципу правового регулювання, що припускає сполучення державного регулювання і саморегуляції, відносини громадян підрозділяються на виникаючі в сфері саморегуляції приватні відносини й урегульовані імперативними законодавчими нормами публічні і приватно-публічні відносини. Відносини у сфері суспільного виробництва визначені законодавцем як предмет регулювання Господарського кодексу (термін «Господарський» у даному випадку використаний у контексті еволюції саморегульованих підприємницьких відносин у сфері суспільного виробництва в організовані господарські відносини на засадах сполучення державного регулювання і саморегуляції).

Аналогічно Принципи міжнародних комерційних договорів (Принципи УНІДРУА), згідно яким сторони можуть виключити застосування цих Принципів, відступати від них чи змінювати кожне з їхніх положень, якщо інше не передбачено в Принципах ст.1.5 («Виключення чи зміна сторонами») [37], що припускає існування в міжнародній торгівлі як приватної сфери, де сторони можуть відступати від Принципів, так і приватно-публічної сфери, де такі відступи заборонені. Відповідно можна говорити про існування також у міжнародному праві норм, що регулюють приватно-публічні відносини і несуть організаційно-економічне навантаження.

Вищевідзначена специфіка правовідносин вимагає розрізнення в структурі приватних відносин особистих відносин, що складаються в цивільній сфері, і горизонтальних господарських відносин з диференційованим підходом до їх регулювання, які можна позначити як приватногосподарські відносини. До класифікації господарських відносин на приватногосподарські і загальногосподарські прибігав, наприклад, Ойкен, що розрізняв приватногосподарське виробництво, засноване на принципах натурального мінового господарства регулювання економічного процесу в країні, що відбувається в умовах адаптуван-

ня до ринкових цін, з одного боку, і загальногосподарські умови, загальногосподарські взаємозв'язки, загальногосподарські функції, загальногосподарську рівновагу, загальногосподарські дані і загальногосподарське регулювання, з іншого [38, 73, 75, 120, 303, 188, 189, 339, 388 і ін.]. Термін «приватногосподарські» і «публічні» інтереси вживається й у сучасній літературі, наприклад, науковий співробітник Інституту іноземного і міжнародного приватного права ім. Макса Планка в Гамбурзі доктор В.Феелькен в описі конфліктів між приватногосподарськими і публічними інтересами тощо [39, 49]. Господарський кодекс України оперує категорією загальногосподарських правовідносин (у значенні публічних), наприклад, ст. 201 «Загальногосподарські (публічні) гарантії виконання зобов'язань».

Крім приватногосподарських і загальногосподарських, чи публічних, існують також приватно-публічні відносини суб'єктів господарського права. Відповідно, можна говорити про існування приватних, публічних і приватно-публічних правових інститутів як сукупності відповідно приватних, публічних чи приватно-публічних прав і обов'язків, установлених правовими нормами чи незабороненими ними.

У новітній цивілістичній науці України також з'явилася тенденція розгляду приватного і публічного початку не в протиставленні, а в сполученні. Про взаємозв'язок приватного і публічного в цивільному праві пишуть О.Д.Крупчан [40], П.М.Рабинович [41]. Можливо, поступово відзначена тенденція приведе до доцільної трансформації цивільного права в право громадянське (в особистій сфері) і зупинить суперечки навколо віднесення господарських відносин до господарського права. Сьогодні цивілістична наука не розрізняє цих двох сфер і застосовує однаковий підхід до регулювання побутових відносин громадян і суспільних виробничих відносин, більш того претендує на регулювання не тільки приватних, але і суспільних відносин, насамперед, господарських, не дивлячись на те, що цивільне право є правом індивідуалістичним, для якого суспільство є сумою індивідів [40, 7,11], а не суспільством у цілому, що як державний колектив має власні інтереси, які незавжди збігаються з окремими приватними інтересами [42, 85-87] (реалізація асоціальних приватних інтересів переслідується за законом).

Підхід до проблеми взаємозв'язку приватного і публічного початків з індивідуалістичних позицій приводить цивілістичну науку до парадоксального висновку «Для людини найвищу соціальну цінність складає суспільство» [41, 19] – прямої протилежності передбаченому в Конституції України принципу

«Найвищою соціальною цінністю є людина» (ст.3). Чи це не перший доказ того, що претензії цивілістів на регулювання суспільних відносин антиконституційні.

З індивідуалістичних позицій до основних принципів приватно-правового регулювання в літературі відносять: 1) свободу дій суб'єктів власної волі; 2) дію суб'єктів у власних інтересах; 3) недопущення свавільного встановлення меж реалізації їхніх прав і законних інтересів; до основних принципів публічно-правового регулювання: 1) дію суб'єктів у рамках розпоряджень, незалежно від їхньої волі; 2) дію суб'єктів у чужих інтересах; 3) установа меж реалізації інтересів однієї сторони через обсяг обов'язків другої [43, 97]. Як видно, класифікація дана з упором на вузьконормативний підхід до поняття права.

Коллективістська ж методологія сполучення приватного і публічного засад виходить із широкого підходу до поняття права і правосуб'єктності. Взаємодія приватного і публічного початків з цих позицій припускає взаємодію приватних і публічних індивідуальних і колективних суб'єктивних і об'єктивних прав і свобод людини і громадянина і формування на цій основі збалансованих правових інститутів. Тому якщо право це міра свободи, то це збалансована міра свободи індивідів і колективів, виражена не тільки в загальнообов'язкових формально визначених нормах, прийнятих чи санкціонованих державою й охоронюваних нею від порушень, але й у приватних і приватно-публічних нормах, гарантованих державою.

Відповідність правового інституціоналізму Конституції України підтверджує перспективність інституціональної теорії права. Вона ж підтверджує необхідність переходу від нормативістської до інституціональної теорії правосуб'єктності.

Як вірно відзначає О.Д.Крупчан, діалектика загального й одиничного, колективного й індивідуального, формального і реального і т.д. не була ще предметом серйозних самостійних досліджень в Україні [40, 8]. Концепція правового інституту має діалектичну основу і дозволяє давати відповіді на питання діалектичного розвитку про співвідношення природних і позитивних, індивідуальних і колективних, приватних і публічних, суб'єктивних і об'єктивних прав і обов'язків, що складають правові інститути, виділяти за характером правовідносин приватні (приватногосподарські), публічні, приватно-публічні правові інститути, за ступенем суспільної значимості великі, середні, малі правові інститути і застосовувати диференційований підхід до їх законодавчого регулювання.

Прикладом приватногосподарського правового інституту є партнерства як сукупність стійких договірних господарських зв'язків підприємств, публічного – державні підприємства, приватно-публічного – підприємства приватного сектора економіки. Передбачений ст.63 ГК України поділ підприємств на великі, середні і малі є прообразом великих, середніх і малих правових інститутів. Зрозуміло, дану класифікацію варто розглядати у взаємозв'язку, а інститути у взаємопереплетінні, як елементи інституційної структури суспільства. Скажімо, прикладом великого приватногосподарського правового інституту є системи договірних правовідносин великих, часто містотворюючих підприємств із великою кількістю середніх і малих суб'єктів господарювання. Систематичні договірні зв'язки між середніми, середніми і малими, між малими підприємствами чи іншими суб'єктами господарювання складають зміст відповідно середніх чи малих приватногосподарських правових інститутів. Правосуб'єктність підприємства припускає участь інституту підприємства в безлічі інших правових інститутів, з якими підприємство вступає в системні правовідносини (починаючи з можливої участі в об'єднаннях підприємств і закінчуючи вступом, наприклад, у вексельне зобов'язання).

Приватні правові інститути в господарській сфері містять збалансовані приватногосподарські суб'єктивні права й обов'язки індивідів і колективів. При наявності диспозитивного і рекомендаційного законодавчого регулювання, воно в структуру інституту не включається, а включаються виникаючі на його основі по волі суб'єктів права суб'єктивні права й обов'язки.

Відповідно, публічні правові інститути містять збалансовані об'єктивні і суб'єктивні публічні права й обов'язки публічних колективів чи уповноважених органів і посадових осіб, що закріплюються в публічних нормативних актах (законах, підзаконних нормативних актах, публічних договорах органів центральних органів державної влади й органів місцевого самоврядування, статутах територіальних громад і інших публічних організацій, у т.ч. статутах державних і комунальних підприємств).

Приватно-публічні правові інститути містять збалансовані приватні і публічні права й обов'язки індивідів та/або колективів чи уповноважених органів і посадових осіб, що закріплюються в приватно-публічних нормативних актах, насамперед, у публічних і приватно-публічних нормативних актах (установчих договорах акціонерних товариств чи інших підприємств приватного сектора, що містять об'єктивні і суб'єктивні приватні і публічні права й обов'язки).

В установчих договорах завжди передбачається та кож частка свободи дій, представленої в структурі правосуб'єктності суб'єктивними правами суб'єктів господарювання.

Слід зазначити певну частку новизни окресленої концепції правового інституту для методології правового інституціоналізму. Якщо засновник теорії правового інституціоналізму М. Оріу відносив правові інститути до категорій публічного права і під публічним правом розумів право, що через створення інститутів і корпоративну персоніфікацію політичної організації упорядковує сферу публічних відносин з метою свободи і справедливості [18, 23], то концепція правового інституту не тільки як публічної, але приватно-публічної чи приватної (приватногосподарської) категорії розширює обрій правового інституціоналізму, дозволяючи включити в його структуру в погодженому виді як публічні, так і приватні права.

Підводячи підсумки дослідження конституційних основ господарської правосуб'єктності, у т.ч. підприємств, можна зробити наступні *висновки*.

Конституції України відповідає т.зв. широкий підхід до розуміння права, що доцільно позначити як інституціональна теорія права. Закріплення цього підходу в Конституції України фактично знаменував перехід від юридичного позитивізму до правового інституціоналізму. Інституціональна теорія права черпає методологічне обґрунтування в споконвічному методологічному колективізмі, забезпечуючи передбачений Конституцією України органічний взаємозв'язок природних і позитивних,

індивідуальних і колективних, приватних і публічних, об'єктивних і суб'єктивних господарських прав і обов'язків. Забезпечення її практичної реалізації передбачає необхідність сходження від категорії «юридичний інститут» (як сукупність норм) до категорії «правовий інститут» (як сукупність прав і обов'язків чи правовідносин).

На основі вищевикладеного може бути сформульовано адекватне органічній концепції праворозуміння і правовому інституціоналізму поняття господарсько-правового інституту як сукупності господарських прав і обов'язків чи правовідносин, учасники яких володіють виникаючими на основі природних прав і обов'язків органічно взаємозалежними збалансованими індивідуальними і/або колективними, приватними і/або публічними, об'єктивними і/або суб'єктивними позитивними правами й обов'язками, що відповідають справедливим вимогам традиційної моралі.

З урахуванням існуючої диференціації правового регулювання можуть бути виділені наступні види господарсько-правових інститутів: за характером правовідносин – приватні (приватногосподарські), публічні і приватно-публічні і за ступенем суспільної значимості – великі, середні і малі.

Перспективним напрямком подальших досліджень є дослідження проблем господарської правосуб'єктності підприємств, а також інших проблем господарського права з позицій правового інституціонального підходу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Марченко М.Н. Проблемы теории государства и права: учебник / М.Н. Марченко. – М.: ТК Вебли, Изд-во Проспект, 2008. – 768 с.
2. Четвернин В.А. Демократическое конституционное государство: введение в теорию / В.А. Четвернин. – М.: Наука, 1993. – 142 с.
3. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
4. Конституции зарубежных государств: учеб. пособие / Сост. д.ю.н., проф. В.В. Маклаков. – 2-е изд., испр. и доп. – М.: БЕК, 1998. – 586 с.
5. Загальна декларація прав людини, ООН, Міжнародний документ від 10.12.1948 р. // Голос України. – 2008. – 10 грудня (№ 236).
6. Берман Г.Дж. Западная традиция права: эпоха формирования / Г.Дж. Берман / Пер. с англ. – 2-е изд. – М.: ИНФРА-М-НОРМА, 1998. – 624 с.
7. Марченко М.Н. Теория государства и права: учебник / М.Н. Марченко. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: ТК Вебли, Изд-во Проспект, 2008. – 640 с.
8. Общая теория права и государства: учебник / Под ред. В.В.Лазарева. – 2-е изд., перераб и доп. – М.: Юрист, 1996. – 472 с.
9. Науково-практичний коментар Господарського кодексу України / Кол.авт.: Г.Л. Знаменський, В.В. Хухунін, В.С. Щербина та ін.; За заг. ред. В.К.Мамутова. – К.: Юрінком Інтер, 2004. – 688 с.

10. Koebler G. Die Wissenschaft des gemeinem deutschen Handelsrecht / G. Koebler // Wissenschaft und Kodifikation des Privatsrecht im 19. – Jut. Frankfurt am Main, 1974. – Bd.I. – S. 295.
11. Царьков И.И. Развитие правового понимания в европейской традиции права / И.И. Царьков. – СПб: Изд-во Р.Асланова «Юридический центр Пресс», 2006. – 346 с.
12. Нерсесянц В.С. Философия права: учебник для вузов / В.С. Нерсесянц. – 2-е изд., перераб и доп. – М.: Норма, 2006. – 848 с.
13. Шершеневич Г.Ф. Общая теория права: учеб. пособие: в 2 т. / Г.Ф. Шершеневич. – М.: Изд.-во Бр. Башмаковых, 1913. – Вып.3. – 698 с.
14. Еллинек Г. Общее учение о государстве / Г. Еллинек. – СПб.: Юрид. центр-Пресс, 2004. – 750 с. – (Теория и история государства и права).
15. Архипов С.И. Субъект права (теоретическое исследование): дис... докт. юрид. наук: 12.00.01 / С.И. Архипов / Уральская государственная юридическая академия. – Екатеринбург, 2005. – 486 с.
16. Петражицкий Л.И. Теория права и государства в связи с теорией нравственности / Л.И. Петражицкий. – СПб.: Лань, 2000. – 608 с.
17. Дюги Л. Конституционное право: общая теория государства: пер. с фр. / Л. Дюги. – СПб., 1908. – 698 с.
18. Ориу М. Основы публичного права: пер. с фр. / М.Н. Марченко / под ред. Е. Пашуканиса. – М., Изд-во Коммунистической академии, 1929. – 759 с.
19. Иоффе О.С. Вопросы теории права / О.С. Иоффе, М.Д. Шаргородский. – М.: Госюриздат, 1961. – 381 с.
20. Трубецкой Е.Н. Энциклопедия права / Е.Н. Трубецкой. – К., 1906.
21. Мальцев Г.В. Подходы и проблемы / Г.В. Мальцев. – М.: Прометей, 1999. – 419 с.
22. Поляков А.В. Петербургская школа философии права и задачи. современного правоведения / А.В. Поляков. // Правоведение. – 2000. – № 2. – С. 4-23.
23. Марченко М.Н. Источники права: учеб. пособ. / М.Н. Марченко. – М.: ТК Вебли, Изд-во «Проспект», 2005.
24. Тарановский Ф.В. Энциклопедия права / Ф.В. Тарановский. – 3-е изд. – СПб.: Лань, 2001. – 560 с.
25. Нечитайло М.А. Нормативный договор как источник права [Текст] : автореф. дис. на соиск. науч. степени канд. юрид. наук : 12.00.01 / М.А. Нечитайло. – М., 2002. – 16 с.
26. Марченко М.Н. Особенности нормативно-правового договора как источника права / М.Н. Марченко // Вестник Московского университета. Сер.11. Право. – 2004. – №1. – С.3-15.
27. Пугинский Б.И. Частный договор в научной картине права / Б.И. Пугинский // Ученые-юристы МГУ о современном праве/ Под ред. М.К. Треушниковой. – М.: Изд. дом «Тородец», 2005. – С. 161-177.
28. Reiser L. Die Aufgabe des Privatrecht / L. Reiser. – Bonn, 1977.
29. Fridmann A. Contract Law in America / A.Fridmann. – N.Y., 1977.
30. Collins Y. The Law of Contract / Y. Collins. – Wash., 1998.
31. Марченко М.Н. Частно-правовой договор в механизме правового регулирования / М.Н. Марченко // Вестник Московского университета. Сер.11. Право. – 2004. – № 2 – С.3-16.
32. Покровский А. Основные проблемы гражданского права/ А. Покровский. – изд. 4-е, испр. – М.: Статут, 2003. – 351 с.
33. Керимов Д.А. Методология права: предмет, функции, проблемы философии права / Д.А. Керимов. – 3-е изд., перераб. и доп. – М.: СГА, 2003. – 521 с.
34. Сибільов М.М. Акти цивільного законодавства і договір/ М.М. Сибільов // Методологія приватного права: зб. наук. праць (за матеріалами наук.-теорет. конф., м. Київ, 30 травня 2003 р.) / Редкол. О.Д. Крупчан та ін. – К.:Юрінком Інтер, 2003. – С.162.
35. Ромовська З. Проблеми загальної теорії права у проекті ЦК України. Кодифікація приватного (цивільного) права України / З. Ромовська / За ред. проф. А. Довгерта. – К.: Український центр правничих студій, 2000.
36. Мамутов В.К. Актуалізація регулювання личних немайцевих і майцевих відносин громадян / В.К.Мамутов, Е.В.Зверева // Регулювання личних немайцевих і майцевих відносин громадян в Гражданському кодексі України: Матеріали круглого стола (Донець, 6 лютого 2007г.). – Донець: ДонУЭП, 2007. – С. 4-16.
37. Принципы международных коммерческих договоров / Пер. с англ. А.С. Комарова. – М.: Международный центр финансово-экономического развития, 1996. – 328 с.

38. Ойкен В. Основные принципы экономической политики: пер. с нем. / Общ. ред. Л.И. Цедилина и К. Херрманн-Пиллата, вступ. сл. О.Р. Ладиса. – М.: «Прогресс», 1995. – 496 с.

39. Фелькен В. Государство как предприниматель в праве товариществ / В.Фелькен // Предприятие: внутренняя и внешняя хозяйственная деятельность (правовые аспекты) / Под ред. В.В.Лаптева. – М.: ИГП АН СССР, 1991. – 109 с.

40. Крупчан О.Д. Проблемы взаимосвязку частного та публічного в цивільному праві України / О.Д. Крупчан // Еволюція цивільного законодавства: проблеми теорії і практики: матеріали Міжнарод. наук.-практ. конф. (Харків, 29-30 квітня 2004 р.). – Х., 2004. – С.7-14.

41. Рабінович П.М. Приватне право і публічне право як загальносоціальні явища та як легалізовані термінопоняття / П.М. Рабінович // Еволюція цивільного законодавства: проблеми теорії і практики: матеріали Міжнарод. наук.-практ. конф. (Харків, 29-30 квітня 2004 р.). – Х., 2004. – С. 14-31.

42. Сандеуар П. Введение в право. – М.: Издательская группа «ИнтраТэк-Р», 1994. – 326 с.

43. Курбатов А.Я. Сочетание частных и публичных интересов при правовом регулировании предпринимательской деятельности / А.Я. Курбатов. – М.: Центр ЮрИнфоР, 2001. – 212 с.

**КОНСТИТУЦИОННЫЕ
ОСНОВЫ ХОЗЯЙСТВЕННОЙ
ПРАВОСУБЪЕКТНОСТИ
ПРЕДПРИЯТИЙ. ПОНЯТИЕ И
СТРУКТУРА ХОЗЯЙСТВЕННО-
ПРАВОВОГО ИНСТИТУТА**

Грудницькая С.Н.

Аннотация: В статье рассмотрены конституционные основы хозяйственной правосубъектности предприятий, обоснован институциональный подход к праву, на основе чего определены понятие и структура хозяйственно-правового института.

Ключевые слова: предприятие, хозяйственная правосубъектность, конституционные основы, правовой институциональный подход, хозяйственно-правовой институт.

**CONSTITUTIONAL BASES
OF ECONOMIC LEGAL PERSONALITY
OF ENTERPRISES.
CONCEPT AND STRUCTURE
OF ECONOMIC LEGAL
INSTITUTE**

Grudnytska S.N.

Summary: Constitutional basis of economic legal personality of enterprises considered in the article, the institutional approach to the law is grounded, on the basis of it a concept and structure of economic legal institution is defined.

Keywords: enterprise, economic legal personality, constitutional bases, legal institutional approach, economic legal institute.